

UDK: 616.89:929 Димитријевић Д.
616.89(497.11)(091)"19"

ОТРГНУТО ОД ЗАБОРАВА

ПРОФ. ДР ДИМИТРИЈЕ Т. ДИМИТРИЈЕВИЋ

НЕУРОПСИХИЈАТАР, ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА,
ПОЧЕО КАРИЈЕРУ КАО ЛЕКАР И УПРАВНИК СРЕСКЕ БОЛНИЦЕ
У КУРШУМЛИЈИ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Славица Поповић Филиповић

Др Димитрије Т. Димитријевић
1891 – 1961

Куршумлија је кроз векове бележила велика сведочанства у историји Србије, била у жижи судбоносних догађаја српског народа. Организација здравства у Топличком округу, са традицијом дугом скоро век и по, имала је важну улогу још од завршетка Другог српско-турског рата, симбола ослобођења од вишевековног турског ропства.

Проучавањем историје здравства у Топличком округу осветљавамо важне догађаје и личности у друштвено-политичким приликама, са посебним освртом на организацију модерне српске медицине.

Захваљујући др Владану Ђорђевићу, 1881. године усвојен је "Закон о уређењу санитетске службе и чувању народног здравља", који поред школовања српског здравственог кадра, предвиђа и подизање 80 окружних и среских болница. Отуда, међу најважнијим догађајима у историји здравства Топличког округа су: формирање Окружне болнице у Прокупљу 1881. и Среске болнице у Куршумлији 1909. године. Пионирску улогу оснивања и развоја ових малих, а локацијски важних болница, понели су управници, физикуси, срески лекари и друго здравствено особље.

Фотографије Куршумлије између два рата

Здравствени посланици и прегаоци, који су својим данима и делима обележили одређену историјску епоху, заслужују да буду отргнути од заорава.

У великом броју, овом приликом издвајамо др Димитрија Т. Димитријевића (1891-1961), познатог неуропсихијатра, професора универзитета, који је своју каријеру почео као лекар и управник Среске болнице у Куршумлији после Првог светског рата.

Према попису од 31. јануара 1921. број становника у Косаничком срезу био је 25.864, па тако је био знатно мањи у односу на попис из 1911. године. Људски губици у балканским и Првом светском рату били су велики, посебно код мушкараца чак преко хиљаду житеља. Отуда су потребе за бољу организацију здравства итекако биле неопходне.

Развој модерног здравства у Куршумлији ове 2025. године обележава 116 година традиције, па овим редовима колегама честитамо леп јубилеј.

Континуитет у сећањима је најбољи начин да улогу и стваралаштво претходника сачувамо за савремене и будуће генерације. То је разлог више да отргнемо од заорава здравствене неимаре, који су учествовали у изградњи ове мале вароши у српској Топлици.

Среска болница у Куршумлији основана 1909.

Топлички округ се састоји од три среза: добрички, прокупачки и косанички. Седиште Топличког округа, прокупачког и добричког среза је Прокупље, док је седиште Косаничког среза Куршумлија. Свој назив добио је по реци Косаници, највећој притоци реке Топлице. Простире се од Спанца до Преполца, па тако спада међу најпространијим срезовима на југу Србије.

Да бисмо лакше схватили организацију здравства у Косаничком срезу, направимо малу рекапитулацију догађаја од оснивања Среске болнице (1909), у време балканских ратова, Првог светског рата и послератном периоду. У оснивању Среска болница у Куршумлији, као прва цивилна болница Косаничког среза била је смештена у приватним изнајмљеним кућама.

Изградња наменске болничке зграде Среске болнице почела је 1912. године, али њен завршетак одложили су балкански и Први светски рат. По подацима *Државног календара Краљевине Србије*, први управник Среске болнице био је др Сотир Т. Андрејевић (1874-1915), други др Герасим Ивезић (1876-1915), обојица страдали на дужностима лекара у епидемији три тифуса 1915. године.

Избијањем Првог светског рата здравствену службу у Куршумлији, односно у Косаничком срезу вршио је др Сретен Попадић (1878-1938), лекар, који је завршио медицину у Русији.

Географски гледано Прокупље је најближи здравствени центар Куршумлији и Косаничком срезу. Отуда, традиционално житељи Косанице тражили су здравствену помоћ у Прокупљу, а неки одлазили и даље до Ниша.

У Првом светском рату, након повлачења српске војске и санитета у Топличком округу остаје један лекар и пар болничара. Био је то др Јован Јездимир Ђокић (1853-1937),¹ који је у неколико наврата у својству окружног физикуса службовао у Прокупљу. Уз његову помоћ, у време Топличког устанка (1917) чланице прокупачке подружнице Женског друштва устројиле су једну резервну болницу.

Крај Првог светског рата и ослобођење куршумлијска болница је дочекала у девастираном стању, јер је непријатељ користио за коњушарницу.

Среска болница у Куршумлији 1920. године

Улогу обнављања и чишћења преузео је управник др Вилијем Мелгард (1888-1920), Данац, лекар и хуманиста на челу Данске медицинске мисије у Србији у Првом светском рату. Обнављање и деловање болнице се наставља уз финансијску помоћ српске владе и санитетског материјала Српског потпорног фонда. После изненадне смрти др Мелгарда, за среског лекара и привременог управника болнице 1920. године постављен је др Ђорђе Георгиј Алиханов, лекар руског порекла. Следио је долазак др Димитрија Т. Димитријевића, среског лекара, који преузима и дужност управника Среске болнице.

¹ Славица Поповић Филиповић, *Чувари народног здравља Топличког краја, 1878-1912*, Од др Јована Пелнаржа до др Алексе Савића, СЛД Подружница у Прокупљу, Прокупље, 2022, 57-60.

ДР ДИМИТРИЈЕ Т. ДИМИТРИЈЕВИЋ, срески лекар и управник Среске болнице у Куршумлији после Првог светског рата

Др *Димитрије Т. ДИМИТРИЈЕВИЋ* (1891–1961), потоњи неуропсихијатар, професор универзитета и научни радник, почео је каријеру као срески лекар у Куршумлији. Дужност лекара и управника Среске болнице у Куршумлији обављао је од 1922. до 25. децембра 1923. године.

Рођен је 19. октобра 1891. године у селу Лугавчина, код Пожаревца, Срез смедеревски. Био је син Живке и Томе И. Димитријевића, познатог трговца. Основну школу и гимназију завршио је у Пожаревцу.

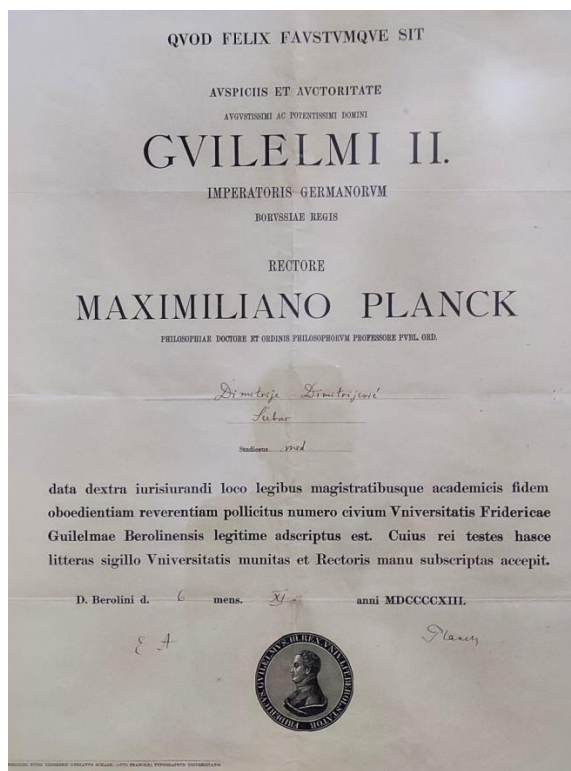
Димитрије као дечак са оцем Томом

Са родитељима пре одласка на студије 1910

Студије медицине почео је у Минхену (1910–1911), наставио у Берлину (1912–1913), а последње две године завршио у Прагу (1919–1921). Дипломом са Прашког универзитета 14. јула 1921. године стекао је звање доктора целокупног лекарства.

По повратку у домовину имао је обавезан лекарски стаж у Београду на месту привременог секундарног лекара Опште државне болнице.² Специјализацију за нервне болести обавио је на клиници у Прагу, у току 1921–1924. године, а иста му је касније призната од стране Министарства за социјалну политику и народно здравље.

Диплома Др Димитрија Т Димитријевића

Др Димитрије Димитријевић
као лекар у Првом светском рату

Студент медицине

² Државни календар Краљевине СХС, 1921, стр. 891.

Као што смо већ истакли, лекарску каријеру почео је у Куршумлији.³ У Косаничком срезу службује као срески лекар, а истовремено, обавља дужност управника Среске болнице у Куршумлији 1922–1923. године. Схватајући значај добре превентиве међу ученицима, у истом периоду обавља дужност школског лекара.

На његов захтев оставка му је уважена 25. децембра 1923. године.⁴ Одласком из Куршумлије, од 1924. до 1934. године био је срески лекар у Обреновцу, Пожаревцу и Смедеревској Паланци.

Као специјалиста неуропсихијатрије радио је на Неуропсихијатријској клиници у Београду од 1934. до 1947. године. На почетку 1941. године био је у својству асистента, а од 1943, доцента на истој клиници. Истовремено, од 1936. до 1941. године обављао је дужности бањског лекара у „Меркуру” у Врњачкој Бањи. Од 1. априла 1946. постављен је за лекара специјалисту Фонда за државно саобраћајно особље. Паралелно са државном службом бавио се приватном праксом, по тада важећим правилима. За доцента на предмету *Неуропсихијатрије* на Медицинском факултету у Сарајеву изабран је 1947, ванредног професора 1951. и редовног професора 1960. године.

Учествовао је на многим домаћим научним скуповима: Београд, Нови Сад, Сарајево, Загреб, Опатија, Блед и други. Присутствовао је и излагао на многим светским конгресима неуролога: Женева, Париз, Цирих, Јасеника и других. Др Д. Димитријевић је био члан Српског лекарског друштва, Југословенског друштва лекара, Друштва лекара Босне и Херцеговине, члан Председништва удружења југословенских неуропсихијатра и члан Редакционог одбора часописа *Медицински архив*. Био је активан члан Међународног удружења за невровегетативна истраживања и почасни члан Удружења француских неуролога. Носилац је Ордена рада II реда (1959), који му је додељен поводом 43 година лекарске службе универзитетског наставника, истраживача и јавног радника.

Блаженка и Димитрије

Димитрије са супругом и ћеркама

У браку с Блаженком (1900–1980), Чехињом, рођеном Прохаска из Прага, добио је ћерке Милену, Надежду и Оливеру. Најстарија ћерка Милену родила се у Куршумлији. Све три завршиле су студије у Београду. Милену (рођена 1923) дипломирала је на Дефектолошком факултету, била је удата за др Милоша Холеца (1921-1994), стоматолога. Ћерка Надежда (1924), дипломирани фармацеут удала се за др Мирка Клајића, војног лекара, специјалисте за ухо, грло и нос. Оливера (1926) је завршила Музичку академију-клавирски одсек, а удала се за Карла Кацла, инжењера-архитекту. Чланови породице, потомци Блаженке и Димитрија Димитријевића живе у Србији и иностранству.

Преминуо је у Сарајеву 14. марта 1961. године. Сахрањен је и почива у породичној гробници на београдском Новом гробљу. Сахрану др Димитрија Димитријевића и његове супруге Блаженке Димитријевић (1900–1980) обавила је унука Оливера Холец Брковић, ћерка Милене и др Милоша Холеца.

³ Исто, 1924, стр. 21.

⁴ Просветни гласник, 01.02.1924, стр. 31.

Научни радови и публикације

Проф. др Димитрије Димитријевић написао је серију брошура, под насловом: *Личност као динамично-структурни појам, Хистерија као неуродинамични проблем* (Сарајево, 1956). Аутор је сто шездесет радова из области неуропсихијатрије, од којих су тридесет два публикована у страним научним часописима. Његови радови објављени су: у *Српском архиву за целокупно лекарство* (Српско лекарско друштво), *Гласнику Централног хигијенског завода* (Београд), *Медицинском прегледу* (Београд, Загреб, Љубљана, Софија), *Медицинском архиву* (Друштво љекара Босне и Херцеговине), *Радови Одељења медицинских наука* (у издању Научног друштва НР Босне и Херцеговине, Сарајево), *Archive of Neurologie* (Bucarest) и другим научним часописима.⁵

Радови др Димитрија Т. Димитријевића су: О тетаничним грчевима код једног случаја срчане неврозе (1928), О једном случају менингитичне форме Poliomyelitis anterior acuta (1929), О супкортикалном психизму по концепцији Хаšковца (1932), коауторски са L. Stanojević, Случај вишеструког убиства у halucina-toreo-paranoidној психози код хроничног енцефалита (Београд, 1933), Прилог познавњу трауматичне нарколепсије (1934), Клиничка и анатомска посматрања код једног случаја mongolizma (1935), Случајеви убиства код хроничног енцефалита (1935), О дистонијним poremeћајима код хроничног енцефалита (1935), Случај постенцефалитичне дистоније са психотичним појавима (1936), Uslovni refleksi i san (1936), Tremor donje vilice код једног случаја хроничног енцефалитиса (1936), коауторски рад са V. Vujićem: Promena vere код paranoidних психоза (1936), О facijалној диспозицији код paralize facijalisa (1937), Испитивање конституције код epilepsije (Београд, 1938), Психијатријске дијагнозе и њихов развитак код нас – Хронични alkoholizam и личност (Београд, 1939), О volјним mehanizmима код histerije (1939), Problem epilepsije u dečje doba (1939), коауторски рад са L. Stanojevićem: Случај malignог тумора мозга под видом оболjenja cerebropinalних opni (Београд, 1939), Amaurotična idiopatija tipa Spielmeyer-Vogt (Београд, 1939), коауторски са L. Stanojevićem: Клинички значај periartritis nodusa за retinu (Београд, 1940), Progresivna paraliza i njeno kretanje у Душевној болници у Београду од 1900. до 1933. (Београд, 1940), Прилог simptomатологији akutног epidemičког енцефалитиса (1948), О основном poremeћају код histerije (Sarajevo, 1949), О Leyden-Westphal-овој ataksiji код akutног epidemiјског енцефалита (Београд, 1950), Lasègue Sign (Neurology, 1952), La Notion de Schizasthenie et son Aspect Clinique (Annales Medico-Psychologiques, 1952), Eufilin у леchenју apopleksije (Београд, 1953), Neuroze са talamopatsким појавима (Sarajevo, 1953), Šizastenija (Sarajevo, 1954), Pitanje organsког и funkcionalног код možданих оболjenja (Sarajevo, 1955), Histerija као neurodinamičни problem (Sarajevo, 1956), Прилог klinici subarahnoidalних krvarenja (Sarajevo, 1956), Ličност као dinamičно-strukturnи појам (Sarajevo, 1958), О patogenezi sekundarnих poremeћаја код depresije (Sarajevo, 1959), Neurotičни poremeћаји као rani simptomi skleroze (Sarajevo, 1960).

Међу најпознатијим радовима др Димитрија Т. Димитријевића убрајају се "Lasègue Sign", објављен у америчком часопису Neurology (1952) и „Лаза К. Лазаревић као неуролог“, Српски архив за целокупно лекарство (1851).

Др Димитрије Т. Димитријевић о др Лази К. Лазаревићу, писцу и лекару

Врло често судбине лекара се испреплићу на заједничким путањама лекара и хуманисте. Др Лаза Лазаревић, познато име у историји српске медицине, био је, истовремено, чувен приповедач у историји српске књижевности.

Доктор Лаза К. Лазаревић (1851-1890), лекар, рођен је у Шапцу, у породици Јелке и Кузмана, пореклом из Херцеговине. Након школовања у родном граду, одлази за Београд и уписује Правни факултет Велике школе. Као државни питомац у Берлину наставља студије медицине, које прекида и учествује као лекарски помоћник у Првом српско-турском рату.

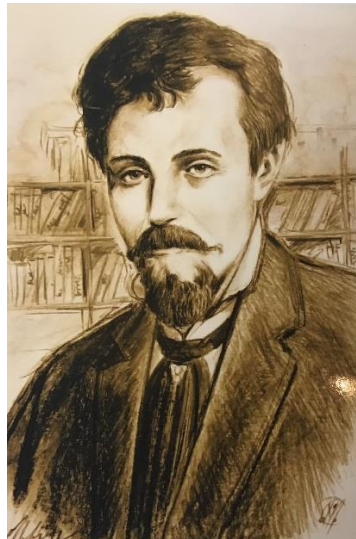
⁵ „Др Димитрије Димитријевић“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Издавачко предузеће „Рад“, Београд, Књига 27, Свеска 1–2, 1961, стр. 141.

За заслуге у санитетској служби одликован је Сребрном медаљом за ревносну службу. У Берлину 1879. године дипломира са дисертацијом о експерименталним прилозима о дејству живе.

По повратку у домовину, решењем Министарског савета, др Лаза Лазаревић постављен је за физикуса Топличког округа. На његову молбу, због крхког и нарушеног здравља, септембра 1879. пребачен је за физикуса Београдског округа, а убрзо и за примаријуса Опште државне болнице у Београду. Уочи Српско-бугарског рата, док је боравио у Нишу као резервни мајор Српског војног санитета, присуствује седницама Народне скупштине. Избијањем рата при Моравској сталној војној болници формира Велику резервну војну болницу, са 1.200 постеља.

Великим организационим способностима и енергијом организовао је пријем и смештај за око 3.000 рањеника, указао помоћ и хируршки обрадио рањенике и санитетским возовима организовао њихову евакуацију у Крагујевац и Београд.

За допринос у Српском војном санитету одликован је Орденом Светог Саве IV реда, Орденом Белог орла V реда и Споменицом за учешће у Српко-бугарском рату. Доцније је унапређен за активног санитетског потпуковника и личног лекара Краља Милана.⁶

Др Лаза К. Лазаревић, неуролог
(Рад Н. Милошевића, академског сликара)

Као творац српске психолошке приповетке, за живота објавио је "Први пут с оцем на јутрење", "Све ће то народ позлатити", "Школска икона", "На бунару", "Ветар", "У добри час хајдуци", "Вертер" и "Он зна све". За живота објавио је само осам приповедака, али оне још увек заузимају важно место у историји српске приповетке. Мада мале по броју, речито величају патријархалну породицу и патријархалну задругу, тема и данас актуелна.

Поред даровитости за књижевност испољио је велико интересовање и за медицину, па тако за кратко време објављује већи број стручних радова у *Српском архиву за целокупно лекарство*, *Народном здрављу* и *Српским новинама*. Аутор је скоро сто стручних радова, од којих највећи број је из области неурологије. Од 11 радова посвећених неурологији, посебан значај има рад "Ischias postica Cotunni", штампан у Српском архиву за целокупно лекарство (бр. 7, 1880). У овом раду, касније објављеном у бечком *Allgemeine Wiener medizinische Zeitung*, др Лаза К. Лазаревић први пут описује један знак, значајан за дијагностику, па отуда и добија назив *Лазаревићев знак*.⁷

⁶ Славица Поповић Филиповић, "Др Лаза К. Лазаревић, резервни санитетски потпуковник, организатор Велике резервне војне болнице у Нишу 1885", *Чувари народног здравља у Нишу у рату и миру (1878-1941)*, Медија центар Одбрана, Београд 2022, стр. 63-66.

⁷ Димитрије Т. Димитријевић, „Лаза К. Лазаревић као неуролог”, *Српски архив за целокупно лекарство*, 1951, Св. 5, стр. 353.

Прилог из Српског архива за целокупно лекарство

УРЕДНИШТВУ „СРПСКОГ АРХИВА ЗА ЦЕЛОКУПНО ЛЕКАРСТВО“

Секција за историју медицине и фармације Српског лекарског друштва добила је чланак од професора неурологије и психијатрије Медицинског факултета у Сарајеву, проф. др Димитрија Т. Димитријевића, „Питање Ласеговог знака“. Због историјске важности, Секција је предмет чланка узела у расправу на својој седници од 18-XI-1952, па је после дуже дискусије о изнетом прихватила у свему разлагања и закључак у чланку и одлучила да га упути Уредништву „Српског архива“ с молбом да га штампа у целини.

Секретар, *Мр Војислав Марјановић*

Председник, *Др Влада Станојевић*

Рад је Уредништво „Српског архива за целокупно лекарство“ примило 19-XI-1952. године

*ПИТАЊЕ LASÈGUE-ОВОГ ЗНАКА
Проф. др Димитрије Т. Димитријевић*

Маја 1951. године навршило се сто година од рођења нашег великог приповедача и лекара др Лазе К. Лазаревића. Том приликом, поред прославе у Удружењу књижевника, и Српско лекарско друштво одржало је прославу Лазаревића као лекара и медицинског радника, на којој смо и ми изнели његов рад на неурологији. У том предавању, поред осталих његових радова, истакли смо нарочито његов рад о ишијасу, који је под насловом "Ischias postica Cotunnii", објављен у свесци 7, „Српског архива“ од 1880. године на стр. 23-35. Циљ овог Лазаревићевог рада био је да изнесе један нов симптом ишијаса, који је имао велики дијагностички значај и који је он сматрао патогномоничним. Како је, међутим, тај његов симптом био идентичан са Lasègue-овим знаком, који је, како се дотада веровало, био описан још 1864. године, то смо се и ми само трудили да докажемо да Лазаревић за тај знак није знао и да га је, према томе, самостално открио.

Ово наше тврђење показало се ускоро као потпуно оправдано. Јула исте године, дакле само неколико месеци после тога, изашао је у америчком часопису Archives of Neurology and Psychiatry један чланак од Robert Wartenberg-a⁸, у коме овај врло виђени амерички неуролог износи о Lasègue-овом знаку један нов податак. У томе чланку, отштампаном, под насловом „Lasègue and Kernig Sign“, Wartenberg је наиме показао да досадашње тврђење, да је Lasègue (Ласег) овај свој знак описао 1864. године, које се налази у готово свима уџбеницима, није тачно и да је сасвим неосновано. Те године изашао је, према тврђењу Wartenberg-а, у листу Archives générales de Médecine, а под насловом: Considérations sur la sciatique, само један Ласегов рад о ишијасу, али у коме није описан никакав знак који би имао значај за његову дијагностику. Први опис тога знака објављен је тек 1881. године, и то не од Ласега, већ од

⁸ Др Роберт Вартенберг (Dr Robert Wartenberg, 1887-1956), неуролог и професор дипломирао је медицину на Универзитету у Ростоку 1919. Био је професор на Универзитету у Фрајбургу до 1935. када је емигрирао за Америку. Наставио је да предаје неурологију на Универзитету Калифорније у Сан Франциску. Аутор је више од 150 радова о клиничкој неурологији на немачком и енглеском, посебно о рефлексима и знацима. Његове књиге "Испитивање рефлекса" и "Дијагностички тестови у неурологији" преведене су на многе језике. Др Вартенберг имао је довољно знања, вештина и способности да тешке проблеме преточи у опипљиве методе дијагнозе и лечења. Посебно је значајан његов допринос проучавању рефлекса, који укључује Вартенбергов рефлекс палца, тест спуштања главе код Паркинсонове болести, неопходност разликовања рефлекса трбушних мишића и трбушних кожных мишићних рефлекса и многе друге. Веровао је у „свету обавезу“ према својим студентима, а наводно су његова предавања била незаборавни догађаји.

његовог ученика Forst-a, који га је описао у својој тези, посвећеној Ласега. У тој тези Forst, признајући да му је Ласег први скренуо пажњу на тај симптом, дао је први опис овога знака, који сам Ласег није пре тога нигде објавио.

Ово откриће Wartenberg-a, да Ласегов знак није, као што се то дотада мислило, описан 1864. године, већ тек 1881. године, приказује нам у новој светлости Лазаревићев опис овога знака. Оно несумњиво показује да Лазаревић није знао за Ласегов знак. Он за њега није ни могао знати, пошто је Forst-ова публикација о овом знаку објављена после Лазаревићевог чланка у „Српском архиву“, што значи да је Лазаревић први описао овај знак.

Поред ове нове чињенице, важне за питање приоритета у описивању овог знака, значајно је још и то да је Лазаревић свој знак потпуније описао и правилније протумачио него Forst. Јер док га је Forst, према оном како се он данас испитује, описао само у лежећем положају, дотле га је Лазаревић испитивао и у седећем и стојећем положају. Тако, у његовом опису, ако болесника пасивно усправимо у кревету, притежући му при томе колена, налазимо уствари Kernig-ов знак, који, поред примене код менингита, има извесног значаја и за дијагностику ишијаса.

Исто тако, у његовом испитивању у стојећем положају, при коме се болесник уствари нагиње унапред не савијајући колена, Thomas-ов знак, описан дуго времена после тога. И најзад, у његовом наводу, да ће нерв бити најјаче затегнут кад је колена испружено а стопало у плантарној екстензији, видимо Bragard-ов знак, који је исто тако много доцније описан. Све ово доказује да је Лазаревић испитивање овога знака поставио на много ширу основу него Forst, чиме је обухватио и тиме учинио излишним све оне симптоме, који су доцније описани као модификације Ласеговог знака.

Осим овога и само тумачење и физиолошко објашњење овога знака било је код Лазаревића правилније него код Forst-a. Јер док га је Forst сматрао као последицу притиска на нерв (што је основна грешка, коју је 1884. године исправио тек Weirtnapp), дотле га је Лазаревић схватио као појаву, која се јавља услед „растегања нерва“, истичући баш то као узрок бола ишијаса. На овај начин, ослањајући се на правилну анализу односа између мишића и нерва, чије гране при испитивању бивају „затегнуте преко најдуже површине“, дошао је Лазаревић и до правилнијег тумачења овог симптома.

Из свега је јасно да приоритет у описивању тзв. Ласеговог знака припада несумњиво Лазаревићу, те према томе, он треба да носи и његово име. На основу тога намеће се и ревизија овога питања којом би се истовремено исправила и једна историјска заблуда и једна неправда, која је Лазаревићу досада чињена.

Износевши ово пред Секцију за историју медицине и фармације Српског лекарског друштва, желели смо да, поред публиковања у америчком часопису Neurology и саопштењу на III научном састанку неуропсихијатара ФНРЈ, објавимо ово и у кругу оног истог друштва, у коме је Лазаревић овај свој знак први пут описао.

Ако овај чланак буде објављен у „Српском архиву“, у истом часопису у коме је Лазаревић пре седамдесет и две година објавио свој знак, најбоље ће се исправити и неправда, која му је учињена и одати признање које му је тако дуго и неправедно било ускраћено. А то признање налаже нам не само обавеза према једној научној истини, већ и морални дуг према Лазаревићу, чије светло име, као некада на књижевном, тако и сада на научном пољу поново прелази границе његове мале земље.

Литература:

1. Д. Т. Димитријевић, „Лаза К. Лазаревић као неуролог“, С. А., 1951, 5, 353.
2. Л. К. Лазаревић, „Ischias postica Cotunnii“, С. А., 1880, 7, 23.
3. R. Wartenberg, „Lasègue Sign and Kernig Sign“, Archive Neurology and Psychiatry, 1951, 66, 58.
4. D. T. Dimitrijević, „Lasègue Sign“, Neurology, 1952, 2, 453.

Закључак

Ове године навршава се сто година од како је др Димитрије Т. Димитријевић отишао из Куршумлије, где је службовао као средњи лекар. Куршумлија је по много чему била прекретница у његовом животу. У тој малој топличкој вароши, поред дужности лекара и управника Среске болнице, почео је свој брачни живот са Боженом и добио ћерку Милену.

Године после Првог светског рата слављене у знаку слободе, донеле су суочавање са послератном траумом, пописивањем ратних жртава и губитака, живот у немаштини и новом почетку. Да ли су све те околности утицале на његово опредељење за неуропсихијатрију остало нам је непознато.

У сваком случају, он је на свим дужностима, од средњег лекара мале вароши, професора универзитета у великом граду, до научних радова у домаћим и страним стручним часописима заступао принципе доследности свог хуманог позива – једном лекар увек и на сваком месту лекар.

Да завршимо речима приповедача Лазе К. Лазаревића, лекара и неуролога...Без обзира на судбину појединца у личном и професионалном животу, увек остаје нада СВЕ ЋЕ ТО НАРОД ПОЗЛАТИТИ....

Захвалност

У настанку овог рада аутор је добио срдачну помоћ од бројних појединаца и установа, па отуда захвалност припада: Српском лекарском друштву у Београду, Уредништву *Српског архива за целокупно лекарство*, Подружници Српског лекарског друштва у Прокупљу, спец. др Срђану Мијатовићу, доц. др Дарку Лакетићу и Уредништву часописа Acta Medica Hammeumi.

Судбина др Димитрија Т. Димитријевића можда би заувек отишла у заборав, да нас случајан сусрет није довео до Оливере Холец Брковић и Мирјане Јовановић, унука др Димитрија Т. Димитријевића, а ћерки Милене Димитријевић, удато Холец, којима срдачно захваљујемо на породичним успоменама, у сећањима и уступљеним фотографијама.

Литература

1. *Државни календар Краљевине СХС*, 1921, стр. 891.
2. *Државни календар Краљевине СХС*, 1924, стр. 21.
3. *Просветни гласник*, 01.02.1924, стр. 31.
4. *Време*, 25.11.1933.
5. *Политика*, 15. мај 1938.
6. Димитрије Димитријевић, „Лаза К. Лазаревић као неуролог”, *Српски архив за целокупно лекарство*, 1951, Св. 5, стр. 353-357.
7. „Седница Секције за историју медицине и фармације С. Л. Д”, *Српски архив за целокупно лекарство*, СЛД, Београд, 18-XI-1952. год.
8. „Др Димитрије Димитријевић”, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Издавачко предузеће „Рад”, Београд, Књига 27, Свеска 1–2, 1961, стр. 141.
9. „Проф. др Димитрије Т. Димитријевић”, 30 година Медицинског факултета у Сарајеву, Сарајево, 1976, стр. 55-56.
10. „Димитријевић, Димитрије Т., неуропсихијатар, универзитетски професор”, *Српски биографски речник*, Том III, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 220-221.
11. Radoslav Lorašić, „Dr Dimitrije Dimitrijević, 19. oktobar 1891 - 14. mart 1961”, *Neuropsihijatrija*, 1961:9:236-9.
12. Миле Игњатовић, „Лаза К. Лазаревић (851-1891) – 2. део, *Војносанитетски преглед*, 2002; 59 (1): 87-93.
13. Славица Поповић Филиповић, *Чувари народног здравља Топличког краја, 1878-1912*, Од др Јована Пелнаржа до др Алексе Савића, СЛД Подружница у Прокупљу, Прокупље, 2022, стр. 57-60.
14. Славица Поповић Филиповић, *Путевима модерне српске медицине у Топличком округу (1912-1941)*, СЛД Подружница у Прокупљу, Прокупље, 2023, стр. 255-279.
15. Славица Поповић Филиповић, „Др Лаза К. Лазаревић, резервни санитетски потпуковник, организатор Велике резервне војне болнице у Нишу 1885”, *Чувари народног здравља у Нишу у рату и миру (1878-1941)*, Медија центар „Одбрана”, Београд 2022, стр. 63-66.
16. Славица Поповић Филиповић, „Све ће то народ позлатити – Лаза К. Лазаревић, чувар народног здравља, писац, косополита, научник, лекар Српског војног санитета у Нишу”, *Нишки весник*, Ниш, бр. 72, децембар 2011.
17. Славица Поповић Филиповић, *Храброст између редова*, Ани Христић у Србији и време одважних, Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, Београд, 2025, стр. 54-65.

ПРИЛОГ: Доц. др Димитрије Т. Димитријевић - "Лаза К. Лазаревић као Неуролог"
Српски архив за целокупно лекарство, 1951, Св. 5, стр. 353-357.

ЛАЗА К. ЛАЗАРЕВИЋ КАО НЕУРОЛОГ*)

Доц. др Д. Т. Димитријевић

Лаза К. Лазаревић познат као један од наших најбољих приповедача није исто толико познат и као лекар. У многим приказима и студијама његовог живота где је са толико појединости описан његов књижевни рад врло мало се што може наћи о њему као лекару. Тако, осим студије Милоша Н. Ђорића, у којој је тако успешно оцртан његов лик као лекара и писца, не налазимо нигде ништа више о његовом лекарском раду. Па ипак Лазаревић није био лекар који се бавио само лекарском праксом и који је своју службу вршио само по дужности. Он је био човек који се интересовао готово свим медицинским питањима и покушавао да продре у многе медицинске проблеме. Као лекар болнице у Београду био је он у исто време и стални члан Српског лекарског друштва који је врло активно учествовао у његовом раду. Тако од 1880 године па надаље налазимо његово име готово на свима седницама овога друштва, где обилно учествује са својим предавањима и приказима.

Предмети ових приказа односили су се на готово сва подручја интерне медицине, из којих Лазаревић износи многе интересантне случајеве. Тако он само у 1886 години износи пет приказа, који се односе на различите случајеве. Тако се први од њих тиче болесника са отежаним гутањем и застајањем хране на кардији, који он објашњава као последицу нервозног стања. Други приказ односи се на болесника са цереброспиналним тумором, који је показивао редак симптом развлачења уста, која су се, аналогно страбизму, могла развући само на једну или другу страну, али не у исто време на обе. Трећи приказ односи се на један случај цереброспиналног менингита, а четврти на микроскопско приказивање туберкулозног бацила. Као пети приказ јавља се случај болесника са спастичном спиналном

*) При већ завршеном раду у коме сам хтео да прикажем рад Лазе Лазаревића на неурологији добио сам од др Милоша Ђорића његову књигу о Лазаревићу као лекару и писцу. Упознавши се, међутим, са том књигом, био сам у исто време и разочаран и обрадован. Разочаран због тога што сам видео да је оно што сам мислио да ћу о Лазаревићу први изнети др Ђорић већ одавно у њој објавио; обрадован, јер сам сазнао да је овај рад нашега Лазаревића и раније запажен и правилно оцењен. Што сам се и поред тога ипак одлучио да објавим овај чланак разлог је то што сам, поред изношења неких сопствених запажања, пре свега желео да са овим радом Лазаревића још једном упознам нашу лекарску јавност и што сам у исто време хтео да тим приликом поново истакнем значај одличне студије др Ђорића и њену заслугу за откривање Лазаревића. Ово утолико пре што Лазаревић претставља једну од најлепших фигура наше медицинске прошлости.

парализом у породици код које је та болест и раније постојала. Још већу активност показује Лазаревић у току идуће, 1887 године када само на једној седници од 8-III приказује три случаја, случај тровања морфијумом, случај тумора у трбуху покретљивог на све стране и случај астме. Осим тога приказао је он те године још и један интересантан случај тумора цереброспиналних опни, један случај неуралгије, као и дејство јодоформа код туберкулозног менингита и др.

Али поред ових приказа, међу којима има један добар део неуролошких, дао је Лазаревић у овом времену и неколико већих радова. Сви ти радови односили су се на нервне болеснике и, према томе, имали потпуно карактер неуролошких радова. Ту на прво место спада његов рад о ишијасу публикован у Срп. архиву 1880 године под насловом: „*Ischias postica Cotunni*, један прилог за њену диференцијалну дијагнозу“. У томе раду изнето је шест посматраних случајева ишијаса, које он назива „исхијадом“ и сматра као једну од најчешћих неуралгија. Посматрајући ове случајеве, који су сви спадали у *ischias posterior*, истиче Лазаревић један симптом који дотада није био споменут и који он сматра патогномоничним. Излажући дијагностику овог обољења, он истиче пре свега несигурност свих дотадашњих симптома као што су осетљивост болних тачака, повећање болова при кашљу, ирадијација болова, атрофије мишића, хиперхидроза, вазомоторни поремећаји и др. Сви ти симптоми, међутим, нису по њему карактеристични и нарочито се на основу њих не може спровести диференцијална дијагноза према мијалгијама, реуми, обољењима зглобова и другим сличним болестима. Излажући свој симптом, истиче Лазаревић пре свега анатомске особине *n. ischiadicus*-а, његово гранање, расподелу и функцију у снабдевању разних мишића. На оваквом нерву бол се не јавља услед притиска на сам нерв, већ услед његовог растезања. При томе нерв ће најјаче бити растегнут онда кад је колено екстендовано, стопало у плантарној екстензији, а цела нога флектована према трбуху. У томе положају све гране *ischiadicus*-а биће растегнуте преко најдуже површине која је условљена анатомским склопом. На тај начин *n. cutaneus cruris posterior* и *n. comm. peronei* налазе се затегнути, као жице на тамбури, једним крајем за кичму а другим чак за ногу око чланка, а *n. comm. tibialis* такође за кичму и за мали прст. Кад се нога доведе у гореназначени положај, ови ће се нерви услед тога затегнути, а тиме се и бол јавити, односно појачати.

Код ишијаса све ове екскурзије биће болне, и то утолико више уколико се нерв јаче затеже. Услед овога болесници од ишијаса избегавају ове покрете при којима се врши затезање нерава. У свим тим случајевима затезања нерва бол се осећа највише на месту изласка из карлице.

На основу ових особина исхијадичног нерва поставио је Лазаревић два начина његовог испитивања. Први се односи на болеснике у стојећем положају и састоји се у томе што се при испруженом колону изврши флексија ноге у куку или да се не савијајући колено погне што више унапред. Други начин се врши у постељи и састоји се у томе што се при исправљању болесника у седећи положај притегну колена да се не савију или се у лежећем положају нога са

испруженим коленом флектује према трбуху. У оба ова случаја болесник са ишијасом осетиће јак бол у куку, који настаје услед растезања оболелог *ischadicus-a*.

Други рад претставља опис једног случаја парализе горњих удова. У питању је болесник који се од пре две године осећао слаб и од пре годину и по дана почео нагло губити снагу у рукама. Услед тога морао је напустити посао, пошто је наступила парализа мишића који се снабдевају од н. радијалиса. При прегледу постојала је атрофија мишића екстензора, од којих је још само супинатор лонгус био очуван. Нарочито јако атрофиран био је *extensor digitorum*, тако да је кожа била увучена у *spatium interosseum*, прсти савијени у шаку, а палац подвучен испод њих. Сензибилитет је био очуван. На деснима су постојали знаци интоксикације оловом.

Трећа већа публикација објављена је у Срп. архиву од 1887 године под насловом: „*Paralysis agitans*, један случај ове болести“. У њој се описује случај парализе који је пре тога био приказан у Срп. лск. друштву. Овај случај, који Лазаревић описује као „ексквизитно моторну неурозу“, спада у болести које дотада код нас нису биле познате. Њене главне особине састојале су се у прогресивном опадању и тремору мускула „који зависе од воље“. У питању етиологије, која још није била јасна, истиче Лазаревић пре свега значај узбуђења и назеба, као и значај невропатске диспозиције, према чему би се она сматрала као херeditарна. Од симптома код ове болести истичу се нарочито три симптома. Први је дрхтање као један од „најтајанственијих симптома бољетице“, затим парализа изражена нарочито на мишићима екстензорима и најзад ригидност мишића и дрхтање, које се испољавало нарочито на рукама. На основу ових симптома, који су овде нарочито карактеристични, може се дијагноза ове болести поставити и *per distance*.

Даљи чланак, објављен исто тако у Срп. архиву, односи се на један случај мускуларне атрофије *Duchenne-Aran* посматране код једног мушког болесника. Болест је почела пре осам месеци, када је примећена слабост у рукама и осећај хладноће на прстима. Атрофија је била изражена нарочито на мишићима рамена, пре свега на мишићу *делтоидеусу*, који је био највише захваћен. Поред слабости мишића, постојала је и смањена електрична надражљивост, као и атрофија малих мишића шаке, које су добијале карактеристичан изглед. На крају износи Лазаревић своје покушаје терапије код ове болести.

У 1888 години публиковао је најзад Лазаревић опширнији приказ и једног случаја *neuralgia supraorbitalis* код једног 40 година старог болесника. Тај случај био је према аутору интересантан са неколико страна, по своме типу, по интензитету, по екстензитету, дуготрајању и, најзад, по престајању под дејством константне струје. Први болови појавили су се пре две године и понављали сваких двадесет дана, трајући увек по 12 сати. Износећи детаљан опис и ток ове неуралгије, као и безуспешност сваке терапије, аутор истиче нарочито успешну примену електричне струје. Примењујући ову са анодом за вратом и катодом на месту изласка нерва, износи Лазаревић успех овог лечења, после кога се јавило знатно олакшање.

Осим овога изложио је Лазаревић на једној седници и свој приказ о утицају белог лука на лечење лисе. На основу једног описа из италијанске литературе покушао је он ово лечење код једног случаја ове болести код кога је постојала јасна хидрофобија. Средство је давано *per anum* и *per os* с резултатом да је одвратност према води престала, али да је болесник ипак егзитовао.

Из овог кратког прегледа види се да се Лазаревић, који је у свом научном раду био уопште врло активан, интересовао нарочито за нервне случајеве. Не улазећи у његова излагања и тумачења ових случајева, задржаћемо се само на његовом раду о ишијасу, у коме он опширно износи један симптом који сматра патогномоничним. Међутим, ако погледамо тај његов симптом, видећемо да он уствари није ништа друго до Lasègue-ов знак, који и данас важи као један од главних знакова за дијагностику овог обољења. Услед тога одмах нам се и нехотице намеће питање: како је Лазаревић могао овај симптом изнети као сопствено посматрање кад га је Lasègue описао још 1864 године, — дакле, на 16 година пре тога. Ово утолико пре што је Лазаревић, који се бавио научно и пратио литературу, морао знати и за овај знак, који је убрзо по свом објављивању свакако стекао и свој практични значај. Па ипак и поред свега овога неке околности несумњиво говоре за то да Лазаревићу овај знак није био познат и да га је открио и описао независно од Lasègue-а. Тако већ сама чињеница да га и поред првог описа у Српском архиву 1880 после девет година објављује поново и у *Wiener Medizinische Zeitung*-у показује несумњиво колико је он био убеђен да је овај симптом сам пронашао, пошто у случају да је за њега пре тога знао, то сигурно не би учинио. Осим тога за оригиналност његовог открића говоре и сам његов опис и начин испитивања на основу кога је до њега дошао, а нарочито чињеница да је у овоме знаку изнео нешто више од Lasègue-овог знака. Јер ако ближе загледамо његово излагање, видећемо да се у њему поред Lasègue-овог знака могу открити и елементи других симптома, који су као модификације Lasègue-овог доцније описани. Тако у његовом наводу да се бол јавља услед растезања нерва онда кад је колена екстендовано а стопало у плантарној екстензији налазимо уствари Bragard-ов симптом, који је тек доцније пронађен. Исто тако из његовог начина испитивања овог знака у стојећем положају, кад се болесник не савијајући ноге у колену наклони унапред, видећемо да је ту реч о Thomaуег-овом симптому, који је исто тако много доцније описан. И најзад при испитивању његовог знака у лежећем положају, кад се при исправљању болесника у седећи положај притисну колена да се не могу савити, имамо уствари Кернигов симптом, који почива на истом механизму и употребљава се нарочито у дијагностици менингита. Како се, према томе, у Лазаревићевом опису налазе и елементи које немамо код Lasègue-овог знака, то и ово свакако доказује да Лазаревић заиста није знао за Lasègue-ов рад и да је овај симптом сасвим самостално открио. Да Лазаревић и поред тога што се бавио науком ипак није био упознат са овим знаком може се објаснити једино тиме што тај знак, иако први пут описан још 1864 године, није још дуго био познат ширим

круговима и тек доцније је ушао у практичну употребу. За ово објашњење говори и чињеница да се објављивањем Лазаревићевог описа у Wiener Med. Zeitung-у редакција тога листа није ничим оградила од тога чланка, што значи да Lasègue-ов знак ни њој у то време није био познат. На основу свих тих разлога може се са сигурношћу сматрати да је Лазаревић, не знајући за Lasègue-ов рад, овај свој знак ипак самостално открио, иако много доцније него Lasègue. Дубоко познавање анатомских и физиолошких чињеница, њихова правилна анализа и јасан клинички поглед којим је он прилазио свима медицинским проблемима омогућили су му и овде да дође до правилног погледа на суштину ишијаса и открића једног симптома који и данас има велики значај у неурологији.

Из горе изложеног несумњиво се види да је Лазаревић, који се бавио и другим гранама медицине, дао највећи број својих прилога неурологији, према чему се може сматрати као најзначајнији неуролог онога времена. Колики је значај његов у томе погледу у поређењу са другим тадашњим лекарима показује најбоље само један поглед на Јеремићеву Библиографију, која нам је на ово прва и скренула пажњу. На страни 114 те књиге, на којој се износи неуролошка литература, налазимо да је од укупно 85 наведених публикација, од којих 21 популарна и штампана у Нар. здрављу, спада само на Лазаревића 8, број који не налазимо ни код једног од 47 осталих аутора. Осим тога пада у очи да осим две дисертације из старијих година и три друга рада из 1887 и 1888 године сви остали радови потичу из доцнијих година, и то почевши од 1893 године па надаље. Како су пак сви Лазаревићеви радови и прикази, осим једнога из 1895 године, били објављени пре тога, то и ово показује да је Лазаревић у то време био готово једини који се интересовао неурологијом и неуролошком симптоматологијом.

На овај начин видимо да се Лаза Лазаревић не јавља само као значајна појава нашег књижевног живота, чије ће приповетке остати као трајни споменици његовог приповедачког духа. Он се исто тако истиче и као значајна фигура наше лекарске прошлости, чији радови претстављају прве озбиљније покушаје наше медицинске књижевности. Као такав истиче се он нарочито својим прилозима из области неурологије, у којима се огледа сва дубина његове мисли и јасност његовог клиничког погледа. Појављујући се у време када се под утицајем Шаркоа почели стварати нови основи модерне неурологије, претстављао је Лазаревић првог носиоца тог правца, који је он први почео остваривати и у нашој средини. Колико је он у томе успео и колико су биле његове могућности види се најбоље из тога што све што је дао истиче из седам година његовог рада и то из првих година и под условима које нам није тешко замислити.

Л и т е р а т у р а :

М. Н. Ђорић, Лаза К. Лазаревић, лекар и писац, А. М. Поповић, Београд. — Л. К. Лазаревић, С.А. 1880, 23; 1887, 186; 1888, 1; 1888, 100; 1888, 183; 1888, 208; 1895, 35; — Wien. med. Ztg. 1889, 37 и 38. — Јеремић, Библиографија српске здравствене књижевности 1757—1918, Београд 1947.